

04SA 1066, Kapsel 6

**TÜRK SİYASAL YAŞAMINDA CEPHELER VE
SOSYAL DEVLET KAVRAMI**

Dr. Emre KONGAR

04SA 1066, (6)

Sevinç Matbaası, Ankara - 1975

TÜRK SİYASAL YAŞAMINDA CEPHELER VE SOSYAL DEVLET KAVRAMI

(Toplumbilimsel Bir Yaklaşım)

Dr. Emre KONGAR

1. CEPHELEŞMENİN KÖKENİ : OSMANLILARDA SİYASET.

Osmanlı İmparatorluğunun çöküşüne bir çare olarak ortaya çıkan batılaşma çabaları (Karpaz, 1972) Genç Osmanlılar eylemi ile 1876 da Birinci Meşrutiyetin ilânına yol açtı. Böylece İmparatorluk, yazılı bir anayasaya sahip olan ilk islam devleti niteliğini kazandı.

Birinci Meşrutiyet aslında toplumun içinden doğan yeni toplumsal ve ekonomik güçlerin bir sonucu değildi. Tam tersine, tepeden inme bir yenilik niteliği taşıyordu. Batının askeri üstünlüğü ile uyarılan merkezi bürokrasi, İmparatorluğu kurtarma çabalarına girişmişti. Özellikle Fransız devriminden etkilenen halktan kopuk Osmanlı aydınları, kurtuluşu, tutarlı olmayan bir öğretisel (ideolojik) çerçeve içinde, meşrutiyetin ilânında bulmuşlardı. Öğretisel çerçeveleri tutarlı değildi, çünkü ekonomik görüşleri yoktu ve halktan kopuktular. Üstelik Sultan-Halifenin yetkilerinin sınırlanmasına yönelik meşrutiyet için, Sultan-Halifenin buyrultusuna ortak edecekleri başka toplumsal güçlerden yoksundular. Böylece meşrutiyet Sultan-Halifenin buyrultusunun aydın bürokratlar lehine sınırlanmasına yol açtı. Oysaki aydın bürokratlar toplumsal bir tabana dayanmıyorlardı. Tabandan yoksun oldukları için de meşrutiyetin ilanından çok kısa bir süre sonra Abdülhamid, kolayca, bu bürokratları ortadan kaldıracaktı ve meşrutiyet yönetime son verdi.

İşte günümüze kadar süregelen siyasal cepheleşmenin kökeninde İmparatorluğu kurtarmak için girişilen bu çabalar yatar. Toprak kaybetmeye başlayınca ayılan Osmanlılar geri kalış nedenlerine eğilmek gereğini duydular. Temel geri kalış nedeni, Osmanlı devlet düzeninin, merkezî iktidara rakip çıkmasını engellemek amacı ile, her türlü toplumsal ve ekonomik değişme ve dolayısıyla gelişmeyi engelleyici *status quo*'cu yapısıydı (İnalçık, 1970a: 42; 1970b: 217-218). Ayrıca kapitülasyonlar ve daha sonra da Osmanlı borçları bu geri kalışı pekiştiren nedenler arasındaydı. Bu temel nedenleri anlayabilecek bilgi ve bilinçten yoksun olan merkezî iktidar çözüm için biri ileriye öteki geriye dönük iki zıt yaklaşım geliştirdi. İleriye dönük yaklaşım 'batıcılık', geriye dönük yaklaşım ise 'islamcılık' ana çizgileriyle belirlendi. Bu iki yaklaşımı temsil eden iki ayrı cephe ise varlığını günümüze kadar sürdürmüştür. Tarihsel gelişimi günümüze kadar getirmeden önce bu iki cephenin genel niteliklerine bakmak gerekir.

Osmanlıların kurtuluşunu batıya dönük devrimler yapmakta bulunanların oluşturdukları cephe «DEVLETÇİ-SEÇKİNCİ» cephe idi. Bunların temel nitelikleri devletin önemli kesimlerini elinde tutan bürokratlardan ve aydınlardan oluşmalarıydı. Bu nedenle imparatorluğu kurtarma çabalarını devlet gücüne dayanarak gerçekleştirme arzusunda oldukları devrimler üzerinde odaklaştırmışlardı. Bu görüş onları «devletçi» yapıyordu. Öte yandan halktan kopuk olmaları ve imparatorluğu ancak kendilerinin kurtaracaklarına inanmaları onları ister istemez «seçkinci» (elitist) bir yaklaşıma itmişti.

Devletçi-seçkinci cephenin en önemli niteliklerinden biri de İmparatorluğun ancak merkezîyetçi bir yaklaşımla kurtarılacağına olan inançtı. Bu inanca ek olarak, devletçi-seçkinciler, Sultan-Halife'nin buyrultusuna ortak olmak istediklerinden Osmanlılardaki anayasacılık eyleminin de öncülüğünü yapıyorlardı. Anayasacılık eylemi yoluyla devlet yönetimindeki ağırlıklarını artırarak batının kimi askeri, eğitimsel siyasal ve ekonomik kurumlarını (tutarlı bir biçimde olmasa bile) Osmanlı toplumuna aktarmak istiyorlardı. Devletçi-seçkinci cephenin tutumu, oldukça baskıcıydı.

İmparatorluğun çöküşüne islamcılık çizgisinde çözüm arayanlar da, devletçi-seçkinci cepheye karşılık, GELENEKÇİ-LİBERAL cepheyi oluşturmuşlardı. Bu cephenin gelenekçiliği, İmparatorlu

ğun kurtuluşu için islamcılık çizgisinde geriye dönüşten ve devletçi-seçkinci cephenin batıcılığına ve değişme isteklerine karşı geliştirilen direnmeden doğuyordu. Bu gelenekçilik bir yandan islama, öte yandan Osmanlıların derebeyi benzeri toplumsal yapısına dayanıyordu. İşlevi (fonksiyonu) ise hem batıcı değişme eğilimlerine karşı durma, hem de İmparatorluğu kurtarma için geriye gidişi sağlama olarak ikili bir çizgide belirlenmişti.

Gelenekçi-liberal cephenin liberalliği hem siyasal hem de ekonomik temellere dayanıyordu. Devletçi-seçkinci cephenin devletçiliğine karşı bir tepkiydi bu liberallik. Kişinin devlet karşısındaki özgürlüğü, gelenekçi-liberal cephenin, devletçi-seçkinci cepheye karşı geliştirdiği bir savunmaydı. Ayrıca bu cephe devletçi-seçkincilerin merkezîyetçiliğine karşı ademi merkezîyetçilik (yerinden yönetim) ilkesini savunuyordu. Cephenin en önemli niteliği islam dini ve Osmanlı geleneğini bayrak edinmiş olmasıydı.

Bu cephele, Osmanlı İmparatorluğunun yıkılışı süreci içinde, imparatorluğun kurtuluşuna değil, ortadan kalkışına hizmet etti. Devletçi-seçkinci cephe, anayasacılık eylemi adı altında bürokrat diktatörlüğü kurarak, batılaşma çabalarıyla devlet-halk yabancılaşmasını daha da artırdı. Buna karşılık, gelenekçi-liberal cephe, devletçi-seçkinci cephenin her atılımına karşı çıkarak, fakat, geçerli çözümler getirilmeden geriye dönüş özlemi içinde, duygusal bir muhalefet olmaktan öteye gidemedi. Devletçi-seçkincilerin dramı halktan kopuk olmaları ve tutarsız bir batıcılık anlayışına sahip bulunmalarıydı. Gelenekçi-liberal cephe ise tarihin akışını geriye çevirmeye çalıştığı için daha başta kendisini başarısızlığa mahkum etmişti. Bütün bu umutsuz tablonun temel nedeni ise, Osmanlıların, toplumun kendi içindeki sermaye birikimini ve dolaşısıyla toplumsal ve ekonomik değişmeyi engelleyici devlet yapısı ve bunun sonunda ortaya çıkan dış dünyanın toplumsal, ekonomik ve siyasal denetimiydi.

2. CUMHURİYETİN İLK YILLARINA KADAR CEPHELERİN TARİHSEL EVRİMİ.

Osmanlı-Türk siyasal yaşamını inceleyen toplumsal bilimciler, bu yaşamın tutarlı iki cephe boyutu içinde incelenebileceği konusunda fikirbirliğine varmış görünürler. Şerif Mardin'in «merkez - çevre» ikilisi (Mardin, 1973), Mustafa Akdağ'ın «ilerici, devrimci»

gelenekçi, liberal» ayrımı (Akdağ, 1972), Küçükömer'in «doğucu, islamcı-batıcı, laik» zıtlığı (Küçükömer, 1969) biçiminde ortaya koydukları bu cepheler gerçekten de Osmanlı-Türk siyasal yaşamını çözümlenekte anlamlı sonuçlar verir.

Devletçi-seçkinci cephe Osmanlılarda kökü Genç Osmanlılara kadar dayanan İttihat ve Terakki Partisi tarafından temsil edilmiştir. Buna karşılık gelenekçi-liberal cephe, jön Türklerin Prens Sabahattin kanadı ile başlayarak Hürriyet ve İtilaf Partisi ile oluşmuştur. Her iki cephedeki siyasal partiler, cephenin siyasal temsilcisi durumundadır. Bir başka deyişle, toplum içinde, bu partilerden başka, onların yanında ve cephenin içinde yer alan başka güçler vardır. Zaten «cephe» terimini bu nedenle kullandım.

Birinci ve İkinci Meşrutiyetler devletçi-seçkinci cephenin eserdir. Bunları karşı, gelenekçi-liberal cephe, önce Abdülhamid'in kişiliğinde birinci Meşrutiyeti engellemiş, daha sonra da 31 Mart olayı ile İkinci Meşrutiyete karşı başkaldırmıştır. Daha sonra, devletçi-seçkinci cephenin adamı olan Mahmud Şevket Paşa'nın gelenekçi-liberal cepheciler tarafından öldürülmesi, Osmanlıların kayıtsız şartsız İttihatçıların egemenliği altına girmesine yol açmıştır.

Birinci Dünya savaşının felaketli sonucu, devletçi-seçkinci cephenin temsilcisi olan İttihat ve Terakki'nin de yok olması sonucunu doğurmuştur. Devletçi-seçkinci cephe, cephe içinde bulunmakla beraber ittihatçı liderlere karşı karşıtlığı temsil eden bir asker bürokrat, Kurtuluş Savaşının yaratıcısı ve lideri Mustafa Kemal Atatürk tarafından sürdürülmüştür. Buna karşılık, gelenekçi-liberal cephe, devletçi-seçkincilerin yürüttükleri kurtuluş savaşını Vahdettin-Damat Ferid ikilisinin liderliği altında engellemeye çalıştı. Mustafa Kemal'in liderliğindeki devletçi-seçkinlerin 1920 de açılan Büyük Millet Meclisindeki görünümü «Müdafa-i Hukuk» grubudur. Gelenekçi-liberaller ise meşhur «İkinci Grub»u kurmuşlardır. Kurtuluş savaşı sırasında devletçi-seçkinciler ile gelenekçi-liberaller arasındaki ayrım yeni bir boyut kazanmıştır. Devletçi-seçkinciler ulusal bağımsızlıktan yana iken, gelenekçi-liberal cephe, halifeliğin ve sultanlığın korunması için ulusal bağımsızlığı feda etmeyi yeğ tutmuştur.

Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğindeki devletçi-seçkincilerin başarıya ulaşması ile gelenekçi-liberal cephenin lideri Vahdettin

kaçar. 1923 de yapılan yeni seçimler sonunda ise, «ikinci grup» tasfiye edilir. Böylece ülkeye bütünüyle devletçi-seçkinciler egemen olmuş görünmektedir. Fakat gelenekçi-liberal cephenin tabanı toplum içinde varlığını sürdürmektedir. Atatürk'ün halk egemenliğine dayalı batıcılığı ve bu batıcılığa karşı geliştirilen tepkiler bu tabanın başına eski ülkü arkadaşlarının lider olarak geçmesi sonucunu doğurur. Gelenekçi-liberal cephe 1924 yılında yeni bir siyasal temsilci yaratmıştır: Terakkiperver Fırka.

Bu dönemde devletçi-seçkinci cephe ile gelenekçi-liberal cephe arasındaki çatışma daha çok egemenlik kaynağı üzerinde odaklaşmıştır. Egemenliğin dine ve geleneğe dayalı Osmanlı egemenliğinden, halk egemenliğine dönüştürülmüş olması (halk egemenliği kavramı uzun süre kuramsal kalmış olsa da) gelenekçi-liberal cephenin yeniden dine ve geleneğe sarılmasına yol açmıştır. Sonuç, önceden bellidir: Devletçi-seçkinci cephenin liderleri Terakkiperver Fırakayı kapatırlar. Artık, Cumhuriyet Halk Fırkası devletçi-seçkinci cephenin siyasal temsilcisi olarak bütün ülkede egemendir.

Cumhuriyet döneminin ikinci siyasal olayı olan Serbest Fırka denemesinin çözümlenmesine girmeden önce, devletçi-seçkinci cephenin Cumhuriyet dönemindeki batıcılığına yeniden bir göz atmak gerekir.

3. ATATÜRK İHTİLALİNİN TEMEL NİTELİKLERİ.

Türk siyasal yaşamındaki cephelerin gelişimini incelerken, 1919 dan başlayarak Türk toplumuna damgasını vurmuş olan Atatürk ihtilaline (Ulusal Kurtuluş Savaşı ve Atatürk Devrimleri) yakından bakmak gereklidir. Çünkü, Atatürk ihtilali yalnız toplumu belli yönlerde biçimlendirmekle kalmamış devletçi-seçkinci cephe ile gelenekçi-liberal cephe arasındaki çatışmayı da yeni boyutlara oturtmuştur.

Atatürk ihtilali, köken, yani doğuş bakımından toplumsal-ekonomik değil ideolojik ve siyasal ihtilaldir. Bir başka deyişle, Atatürk ihtilali Osmanlı toplumunun içinde gelişen yeni toplumsal ve ekonomik güçlerin (örneğin burjuvazinin) doğurduğu bir ihtilâl değildir. Yönetimde zaten belli bir ağırlığı olan bürokratların (sivil ve asker aydınların) bir kesiminin belli ideolojik ve siyasal birikimler sonucu, yönetimi bütünüyle ele geçirmeleri olayıdır. İdeolojik birikimin kaynağı batı, siyasal birikimin kaynağı ise bu ideo-

lojik birikim ve sonunda Anadolu'nun düşman tarafından istilasına kadar yol açan Osmanlı padişahlık sistemidir.

Atatürk'ün önderliğinde, ülkenin siyasal yönetimini ele geçiren sivil ve asker aydın bürokratların bir kesimi, devletçi-seçkin cephenin temsilci olarak, ülkeyi yeniden biçimlendirmeye başladılar. Böylece ideolojik ve siyasal kökenli olan Atatürk ihtilali, toplumsal ve ekonomik bir ihtilale dönüştü.

Atatürk'ün batıcılık anlayışı, batı öykünmeciliğinden çok «batı gibi olmak» yani batının çağdaş durumuna erişmek biçimindeydi. Batı gibi olmak için de, batının birkaç yüzyılda geçirdiği aşamaları kısa yoldan tamamlamak gerekiyordu. İşte, Ulusal Kurtuluş Savaşını izleyen Atatürk Devrimleri bu amacı gerçekleştirmeye yönelmişti. Osmanlılardaki batılaşma eylemleriyle Atatürk ihtilalinin batıcılığı arasındaki temel fark da burada yatar. Atatürk, «batı gibi olmak» için tutarlı ve Türkiye'nin kendisine özgü koşullarına uygun yararçı bir ideoloji ve bir uygulama geliştirmişti.

Egemenlik kaynağını, dine ve geleneğe dayalı olmaktan kurtarıp (bir süre sözde de kalsa) halka dayalı duruma getirdikten sonra yapılacak iş, batının çağdaş durumuna erişmeyi sağlayacak kısa yolları uygulamaktı. Bunun için de ilk adım, batının ekonomik ve siyasal denetiminden kurtulmaktı. Çünkü bu denetim, bir sömürü biçiminde, batı gibi olmak yolunda gerçekleştirilmesi gereken ekonomik kalkınmayı ve siyasal bağımsızlığı engelliyordu. Bu durumda, batı gibi olmanın yolu, batıya karşı çıkmaktan geçiyordu. İşte bu noktada Atatürk ihtilalinin emperyalizme karşı olma niteliği çok daha temelli olarak belirir. Bir başka biçimde söylemek gerekirse, Atatürk ihtilali, yalnızca, Ulusal Kurtuluş Savaşımızın batı ülkelerine karşı yürütülmüş olmasından dolayı anti-emperyalist değildir. Atatürk ihtilalinin emperyalizme karşı olma niteliği Atatürk'ün tüm felsefesinin temel ilkesi olan «çağdaş uygarlık düzeyine erişme» amacının bir gereği olarak belirmektedir. Çelişkili gibi görünmesine karşın, Atatürk'ün emperyalizme karşı oluşu onun, batılıcılığından doğuyordu.

Batı gibi olmanın ikinci koşulu hızlı ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesiydi. Bunun için bulunan yol devletçiliktir. O dönemde uygulamaya konulan devletçilik kolektivist bir ekonomik anlayışın sonucu değildi. Tam tersine özel girişimin yetersizliğinin

den doğan ve sonuç olarak yine özel kesimin desteklemesine yol açan bir devletçiliktir. Bu anlayışı gerek devletçiliğe ilişkin resmi metinlerde gerekse, uygulamada açıkça görmek olanaklıdır (Borataş, 1974).

Yukarıdaki çok kısa açıklamaların ışığında Atatürk ihtilalinin temel niteliklerini üç gruba indirgemek olanağı vardır. *Birinci ilke* laik ve ulusal bir Cumhuriyet ilkesidir. Bilindiği gibi ulusçuluk, batı uygarlığında kapitalist gelişmenin bir sonucu olarak doğmuştur. Böyle bir gelişmeden yoksun olan Osmanlı imparatorluğunun kalıntısı üzerinde yeni bir toplum yaratmayı amaçlayan Atatürk, ulusçuluğu öğretisel temellere dayandırmak zorundaydı. Tarih ve dil üzerindeki çalışmaların nedeni budur. Güneş-dil kuramının temelinde bu gerçek yatmaktadır. Ulusçuluk için varılan bu yargılı laiklik ve Cumhuriyet için de geçerlidir. Toplumsal ve ekonomik gelişmelerin sonucu olmayan laiklik ilkesi ve Cumhuriyet yönetimi, devletçi-seçkincilerin öğretisel ve siyasal güdümlenmesiyle topluma sunulmuştur.

İkinci ilke anti-emperyalizmdir. Anti-emperyalist ilke hem siyasal hem de ekonomik olarak geçerli bir ilkedir. Bu ilkenin uygulanışı Atatürk döneminde çok hassas bir dengenin sürdürülmesini gerektirmiştir. Hem batı ile siyasal ve ekonomik bağlar koparılmayacak, hem de ilişkiler anti-emperyalist düzeyde gelişecektir. Devam ettirilmesi son derecede güç olan bu dengeyi Atatürk, batı ile olan siyasal ve ekonomik ilişkilerde «eşitlik» esasına dayanarak koruyabilmiştir.

Üçüncü ilke, halkçılıkla da desteklenen devletçilik ilkesidir. Buna göre, özel girişime dayalı bir ekonomi devletin hem desteğinde hem de denetimi ile gelişecektir.

Görüldüğü gibi çok kısaca belirtilen bu temel ilkeler son derece dikkatle korunması gereken bazı uzlaşma ve dengelere dayanıyordu. Biraz aşağıda işaret edeceğimiz gibi, bu dengelerin bozulması, Atatürk ihtilalinin de amaçlarından sapmasına kolayca yol açabilirdi. Şimdi, Atatürk ihtilalinin bu temel nitelikleri açısından, Türk siyasal yaşamındaki cepheleşmelerin tarihsel gelişimini incelemeye devam edebiliriz.

4. CEPHELEŞMELERİN 27 MAYIS'A KADAR UZAYAN GELİŞİMİ.

Atatürk'ün tartışılmaz liderliği altındaki devletçi-seçkinci cephenin ilkeleri, gelenekçi-liberal cephe ile olan çekişmeleri başka

yönlere kaydırdı. Bir siyasal oldu-bitti olan Cumhuriyet kabul ediliyor fakat, laiklik ilkesi tartışılıyordu. Ulusçuluğa karşı, ümmetçilik, ırkçılık akımları körükleniyordu. Devletçilik ilkesi, devletin özel girişimi yalnızca desteklemesi biçiminde anlaşılıyor, devletin özel kesim üzerindeki denetimi kabul edilmiyordu. Anti-emperyalizm ise batı ile bütünleşme uğruna feda ediliyordu.

Serbest fırka denemesi, devletçi-seçkin cephenin, gelenekçi-liberal cepheyi denetim altına almak için, devletçi-seçkinciler tarafından girilen bir deneme idi. Atatürk, yalnızca laik cumhuriyet ilkesini dokunulmaz kabul ediyor, öteki bütün ilkelerin tartışma konusu olabileceğini söylüyordu (Ağaoğlu, tarihsiz : 23) Serbest Fırka'nın liderliğiyle devletçi-seçkinlerin güvenilir adamı, Atatürk'ün yakın arkadaşı Fethi bey görevlendirilmişti. Fakat; işler beklendiği gibi çıkmadı. Serbest Fırka bir anda gelenekçi - liberal cephenin temsilcisi durumuna geldi. Laikliğe karşı islamcılık, devletçiliğe karşı (ki tam o sıralarda biçimlendiriliyordu) tam bir liberalizm ve anti-emperyalizme karşı da batı ile bütünleşme Serbest Fırka'nın tabandaki destekçileri tarafından inanılan ilkelerdi. Fethi Okyar, liberal eğilimlere sahip olmakla birlikte devletçi-seçkin cephenin içinde yer alıyordu. Bu nedenle, Atatürk'ün karşı çıkması sonunda Partiyi kapattı.

Devletçi - seçkin cephenin devlet eliyle girişimci yaratma politikası henüz bir sonuç vermemişti. Bu nedenle Serbest Fırka, sınıfsal bir tabana oturma şansından yoksundu, Sınıfsal tabana dayanmadığı için de Fethi bey'in «açtım» demesiyle açıldı, «kapatım» demesiyle kapandı.

Devletçi-seçkinlerin özel girişimci yaratma çabası, savaş yıllarının sağladığı özel (ve bir kısmı ahlak dışı) olanaklarla 1946 dan sonra oldukça güçlü bir sermaye sınıfının çekirdeğini oluşturdu. Artık, devletçi-seçkin cephenin liderliğini yapan bürokrat sınıfa karşılık, gelenekçi-liberal cephe de liderini bulmuştu: İçinde toprak ağalarının da bir kısmını barındıran sermaye sınıfı. İşte Demokrat Parti denemesi bu sınıfsal tabana dayanarak geliştiği için kendisine iktidar yolunu açacak kadar başarılı oldu başlangıçta. Toplumun içinden çıkan yeni toplumsal ve ekonomik güçler artık iktidara ortak olmak istiyorlardı. Karşılarında İsmet Paşa liderliğindeki bürokratlardan başka bir toplumsal ve ekonomik güç yoktu. CHP ve ordu birliğinin oluşturduğu devletçi-seçkin

cephne ise, İsmet Paşa'nın liderliğinde Türkiye'de demokrasiyi yerleştirmeye kararlıydı. Atatürk devrimleri ancak böyle tamamlanacak, devletçi-seçkinci cephe, ideolojik ve siyasal amacına (yeni Türkiye Cumhuriyetini Batı demokrasilerine koşut olarak geliştirme amacına) ancak böyle varmış olacaktı.

1950 seçimleriyle iktidara gelen Demokrat Parti gelenekçi-liberal cephenin siyasal temsilcisi oldu. Parti liderleri aslında, devletçi-seçkinci cephe içinde yetişmişlerdi. Fakat gerek yeni gelişen sermaye sınıfına dayandıklarından gerek tabanda, dinci, gelenekçi ümmetçi, güçlerin desteğine sahip olduklarından, gerekse, liberal ekonomiye ve batı ile kayıtsız şartsız bütünleşmeye inandıklarından devletçi-seçkinci cephenin karşısında yer aldılar.

5. 27 MAYIS DEVRİMİ.

Gelenekçi-liberal cephenin temsilcisi olan Demokrat Parti iktidarı iki önemli yanlış yaptı. Birinci yanlış, gelenekçi-liberal cephenin siyasal liberalizmi bırakarak, devletçi-seçkinci cephenin baskıcı tutumunu sürdürmesi oldu. Oysa, Demokrat Parti, bütünüyle, devletçi-seçkincilerin siyasal hoşgörüsü ile iktidara gelebilmişti. Bir başka deyişle, devletçi-seçkinci cephe, tek partinin baskı yönetiminden çok partili düzene geçmeye karar verdiği için Demokrat Parti kurulabilmiş ve iktidara gelebilmişti. Demokrat Parti, kendisini iktidara getiren bu demokratik işleyişi görmezlikten geldi ve sanki tek parti dönemindeymişcesine bir iktidar uygulaması geliştirdi. Bunun en önemli nedenlerinden biri, Demokrat Parti liderlerinin siyasal eğitimlerini, devletçi-seçkincilerin tek partili baskı dönemlerinde almış olmalarıdır. Bayar-Menderes ikilisi Atatürk-İsmet Paşa okulunun öğrencileriydiler. Böylece onlardan gördükleri baskıcı uygulamayı sürdürmek istediler. Fakat göremedikleri gerçek, koşulların değişmiş olması, ve kendilerini iktidara getiren olayın Atatürk-İnönü çizgisinin nitelik değiştirerek demokrasiye dönüşü olmasıydı.

Demokrat Partinin yaptığı ikinci yanlış, bütünüyle sermaye sınıfına dayanması, dolayısıyla tarihsel olarak büyük ağırlığı olan bürokratları, ve sermaye sınıfının gelişmesiyle ortaya çıkan işçileri ihmal etmesiydi. Kalkınmanın bütün yükü bürokratların ve işçi sınıfının üzerindeydi. Oysa, Türkiye'nin model olarak aldığı batı demokrasileri, çoktan sınıflar arası dengeyi kurmuştu.

Demokratik hak ve özgürlüklerin, özellikle muhalefet hakkının kısıtlanması ve sermaye sınıfı dışındaki sınıf ve grupların ihmal edilmesi hem Atatürk'ün koyduğu devletçi-seçkinci ilkelerden sapılmasına, hem de model olarak alınan batı tipi toplumdan uzaklaşılmasına yol açtı. Bu süreç içinde, anti-emperyalizm de batı ile tam bir bütünleşme çerçevesinde terkedilmiş, batının siyasal ve ekonomik denetimi Osmanlılar dönemini hatırlatacak ölçüde yoğunlaşmıştı. Bu oluşumun ardında yatan gerçekler ise 1945 deki Rus tehditleri, ve kalkınmanın finansmanındaki olanaklı olduğu ölçüde dış yardım kullanma isteği idi. Birinci öge, yani Sovyet tehdidi, siyasal olarak batı blokuna yakınlaşmanın gerekçesi olarak kullanılırken, ikinci öge, yani ekonomik kalkınmanın dış yardımlarla desteklenmesi, bu yakınlaşmanın dozunun arttırılmasına yol açmıştı. Siyasal ve askeri olarak ne kadar ödün verilirse, o ölçüde ekonomik yardım alınacağı umut ediliyordu.

Bütün bu gelişimlere koşul olarak laiklik ilkesinden de önemli ölçüde geriye dönüşler görüldü. Ulusçuluğun temeli olan öztürkçecik yadsındı. Böylece, gelenekçi-liberal cephe, devletçi-seçkinci cephenin tam anlamıyla karşısına geçmiş, Atatürk'ün koyduğu batı modeline uygun gelişme çizgisinden sapmış oldu.

Bu durumda CHP ve ordu arasında südürülen devletçi-seçkinci cephe birliği duruma el koydu. İşte 27 Mayıs'ın (bir açıdan değerlendirildiği zaman) temel nedeni budur. Milli Birlik Komitesi ile CHP arasındaki kısa dönemli ve kimileri de kişisel olan sürtüşmeler bir yana bırakılırsa, 27 Mayıs'tan sonra yapılan işler, 27 Mayıs'tan çok önce CHP tarafından ilan edilen ilk hedefler beyannameyi ile belirtilen işlerdi.

27 Mayıs temel olarak demokratik hak ve özgürlükleri ve bunların güvencelerini getirdi. Batı modeline uygun olarak, sermaye sınıfının karşısında güçlü bir işçi sınıfının yaratılması, bürokratlara iş güvencesinin sağlanması, bağımsız yargı, TRT ve basın, hep bu demokratik hak ve özgürlükler çerçevesinde ortaya çıkan uygulamalardı. 27 Mayıs, biraz aşağıda açıklayacağımız «Sosyal Devlet» kavramına uygun tutarlı bir uygulamalar bütününi devletçi-seçkinci cephe adına gerçekleştirdi. Muhalefetin güvence içinde işlevini (fonksiyonunu) yapacağı demokratik bir ortam ulus buyrultusunun bir sınıf adına ve öteki sınıfları sömürmek için kullanılmasını önleyici bağımsız yargı denetimleri (Anayasa mahkemesi, yargıç ve

savcı güvenliği vs.) bu tutarlı bütünüün parçalarıdır. Ekonomik yönden de Devlet Plânlama Teşkilâtı, özel girişimi destekleme ve denetleme işlemleri için kurulan bir örgüttü.

6. 27 MAYIS'TAN 12 MART'A.

1961 seçimlerinden 1965 seçimlerine kadar geçen dönem, «sosyal devlet» ilkesine uygun olarak 27 Mayıs'ın getirdiklerini kurumsallaştırma çabaları ile belirlenir. 1961 Anayasası'nın getirdikleri, çeşitli yasalar ve uygulamalarla topluma mal edildi ve Anyasa işler duruma getirildi.

27 Mayıs'ın doğurduğu 1961 Anayasası'nın işler duruma getirilmesiyle, devletçi-seçkinci cephe artık tarihsel görevini tamamlamış oluyordu. Bir başka deyişle, «batı tipi» toplumun yaratılması tamamlanmış ve Atatürk çizgisindeki güdümlenici çabalar başarı ile son bulmuştu. Böylece CHP de tarihsel görevini bitirmiş oluyordu. Artık güdümlenme ve tepeden inme yenilik dönemi kapanmıştı. Bu nedenle CHP ile ordu arasındaki birlik de zayıfladı. Çünkü bu birlik amacına ulaşmıştı. Bu nedenle 1965'den beri devletçi-seçkinci cephenin artık çözüldüğünü görüyoruz. CHP, bu çerçeve içinde «seçkinci» görüşünü de terkederek «ortanın solu» ilkesi ile halk desteğine daha dönük, daha demokratik bir felsefeyi ortaya koydu.

1965 seçimlerinden 12 Mart 1971'e kadar, gelenekçi-liberal cephenin iktidarını izliyoruz. Bu dönem, Adalet Partisinin siyasal önderliği altında, gelenekçi-liberal cephenin, sosyal devlet anlayışına uygun olarak 1961 Anayasası ile yapılan dolayısıyla, sermaye sınıfının sınırsız sömürüsüne kısıtlamalar getiren uygulamaları, olanaklı olduğu ölçüde değiştirerek özümleme çabaları ile belirlenir.

Bu arada, toplumun çeşitli sınıf ve kesimlerinin demokratik hak ve özgürlüklerini kullanarak örgütlenmesi ve ulusal gelirden daha yüksek paylar istemesi karşısında gelenekçi-liberal cephe tedirgindi. Bu tedirginliğin asıl nedeni, gelenekçi-liberal cephenin sosyal refah devleti çerçevesi içine girmek istememesiydi.

Çeşitli sol grupların şiddete dönük eylemleri bu ortam içinde, çeşitli kışkırtmalarla birlikte filizlendi. Şiddete dönük eylemler, demokratik hak ve özgürlüklerin kısıtlanmasına ortam hazırlamaları için çeşitli çevrelerce kışkırtılmaktaydı.

Sonuç herkesin geklediği gibi oldu, ordu bir kez daha siyasete karıştı. Fakat bu karışmanın sonucu pek çok kişinin beklediğinden değişikti. Eski desteği olan CHP'yi yanında bulamayan ordu, bir bocalama geçirdi. Sosyal devletin hukuksal ve kurumsal gereklerinin yerine getirildiği kanısında olan CHP (İs-met Paşa'nın geçici desteği dışında) artık güdümlenici ve seçkinci önlemlere gerek kalmadığı anlayışı içinde ordunun yanında yer almadı. Bu boşluğu ise, gelenekçi-liberal cephe doldurdu. Demirel hükûmetine karşı verilen muhtıra'nın, bu hükûmetin partisinin çoğunlukta bulunduğu Meclisi korumasının altında işte bu yeni durum yatmaktadır.

12 Mart dönemindeki uygulamalar, «sosyal devlet» gereklerine karşı gelenekçi-liberal cephenin başarısıdır. Sermaye sınıfı dışındaki sınıfların ulusal gelirden daha yüksek pay almalarına yol açan demokratik hak ve özgürlüklerin bir kısmı geçici olarak (grev hakkı gibi) bir kısmı da sürekli olarak (üniversite siyasal parti işbirliği, TRT'nin özerkliği vs) kısıtlandı.

7. 27 MAYIS'TAN GÜNÜMÜZE KADAR SİYASAL CEPHELEŞME

Yeni Türkiye Cumhuriyeti, 1923 den bu yana geçirdiği çeşitli aşamalar sonunda batı tipi toplumların en önemli niteliği olan «sınıflı toplum» özelliğini kazandı. Bu gelişme süreci içinde, devletçi-seçkinciler önce sermaye sınıfının desteklediler. Daha sonra, sermaye sınıfının gelişmesi sonunda filizlenen işçi sınıfının demokratik hak ve özgürlüklerinin sağlanmasıyla bu sınıfın da güçlenmesine yardımcı oldular. Bu gelişmeler sonunda artık sınıflı ve demokratik toplum demek olan batı tipi topluma erişmek için seçkinci bir yaklaşımla güdümlenmelere gerek kalmadı. Bir başka deyişle, toplumun, demokratik hak ve özgürlüklerine sahip olan sınıflardan oluşmuş bir nitelik kazanması, artık tepeden inme yenilikçi yaklaşımları gereksiz kıldı.

Türkiye'nin 1970'lerde, sınıflı ve demokratik bir toplum niteliği kazanması, Cumhuriyetimizin dönüm noktalarından birini oluşturmaktadır. Bu gelişim en başta, bu noktaya ulaşmayı amaçlayan devletçi-seçkinci cephenin, amacına vardığı için, çözülmesine yol açtı. Böylece, geleneksel ordu-CHP birliği bozuldu. Bu birliğin bozulması sonunda, 12 Mart darbesini yapan ordu, siyasal alan-

da geleneksel yerini bulamadı. Bir süre gelenekçi-liberal cephe ile birlik içinde görünmesi hiç kuşkusuz, orduyu da tedirgin etti. Çünkü, Türkiye Cumhuriyeti ordusu sermaye sınıfı ile organik bir bağ içinde değildir. Özel kesimi desteklemesi yalnızca Atatürk'ün ve devletçi-seçkinci cephenin «batı modeli» çerçevesinde anlamlıdır. Ayrıca, Türk ordusunun meşruiyetçi ve laik niteliği de gerek demokratik hak ve özgürlüklerin kısıtlanmasına, gerekse, dinsel-geleneksel uygulamaların ortaya çıkmasına karşıdır. Bütün bu nedenlerden dolayı, devletçi-seçkinci cephenin artık dağılmış olması sonunda, ordunun bundan sonra tek başına siyasal yaşama karışması (yeni birlikler oluşturmadıkça) pek olası değildir.

Öte yandan, güdümlü devrimcilik anlayışını (amacına ulaştığı için), terkeden CHP yeni liderinin yönetiminde sermaye sınıfının dışında kalan sınıflara daha çok ağırlık veren bir siyaset benimsemiştir. Yeni CHP'nin «halkçılık» ilkesi bu dönüşümün belirtisidir.

Devletçi-seçkinci cephe çözüldükçe, gelenekçi-liberal cephe daha da güçlenmektedir. Gelenekçi-liberal cephenin güçlenme nedeni, devletçi-seçkinci cephenin çözülme nedenlerinin aynıdır. Toplum demokratik hak ve özgürlüklerine sahip sınıflardan oluşan bir toplum durumuna dönüşünce, sermaye sınıfının ulusal gelirden aldığı payın, öteki sınıf ve gruplar tarafından ortaya konulan istekleri karşılamak amacıyla azalması söz konusu olmuştur. Sınıflı toplumun oluşması, öğretisel amacına varmış olan devletçi-seçkinci cepheyi çözerken, çıkarları tehlikeye giren gelenekçi-liberal cepheyi daha da güçlendirmiştir.

Demokratik hak ve özgürlükleri yoluyla ulusal gelirden aldıkları payı arttırmak isteyen öteki sınıflar, sermaye sınıfının payını tehdit etmektedirler. Bu yüzden, gelenekçi-liberal cephe, eski siyasal liberalizmini de terkederek, ulusal gelirden aldığı payı azaltıcı etkiler yapması zorunlu olan, öteki sınıfların demokratik hak ve özgürlüklerini kısma eğilimleri geliştirmeye başlamıştır. Ayrıca, bu eğilimler, toplumun gelişmesine ve sermaye sınıfı dışındaki halkın bilinçlenmesine de ters düştüğünden, daha baskıcı, daha güdümcü bir yaklaşım geliştirmektedir. 12 Mart sonrası dönemin, 1973 seçimlerine kadar olan siyasal uygulamaları bu açıdan değerlendirilmelidir.

Siyasal yaşamımızdaki cephesel gelişmenin evrimi açısından sonuç olarak artık cepheleşmelerin sınıfların çıkarları açısından

oluşturduğunu söyleyebilirim. Günümüzdeki güncel terminoloji açı-
sından söylemek gerekirse, AP'nin oluşturduğu «milliyetçi cephe»
eski gelenekçi-liberallerin uzantısıdır. CHP'nin oluşturduğu «halk-
çı cephe» ise, devletçi-seçkinci cephenin dağılmasından sonra «seç-
kincilik» yerine «halkçılık» anlayışı ile belirlenen yeni cephedir.
Pek çok kimsenin anlamakta güçlük çektiği «milliyetçilik» ve
«halkçılık» kavramlarının karşıtlığı altında işte buraya kadar özet-
lemeye çalıştığım tarihsel gelişim ve sınıfsal çıkarlar rol oynamak-
tadır.

Türk siyasal yaşamındaki cepheleşmeleri tarihsel açıdan çok
kısaca gördükten sonra şimdi «sosyal devlet» kavramına ve bu kav-
ramın cephelerle ilişkisine dönebiliriz.

8. SOSYAL DEVLET KAVRAMI.

Devlet, bir kurum olarak toplumdan bağımsız ve ondan soyut-
lanmış (tecrit edilmiş) bir kavram değildir. Tam aksine toplumdan
etkilenen ve onun iç yapısı ile yakından ilişkili bir kavramdır. En
kısa tanımıyla devlet, bir toplumu oluşturan çeşitli toplumsal ve
ekonomik güçlerin arasındaki çıkar (menfaat) dengesinin ya da
dengesizliğin, o toplumun temel örgütlenişinde somutlaşmasıdır.
Bir devletin kapsadığı bütün kurum ve mekanizmalar o devle-
tin egemen olduğu toplumdaki toplumsal ve ekonomik güç-
lerin etkisi altında oluşur. Bağımsız toprak asilzadeleri im-
paratorluk öncesi feodal devletleri ortaya çıkarmıştır. Bun-
lar arasındaki etkileşimin sıkışması ve ilişkilerinde hiyerarşik bir
düzenin oluşması sonunda imparatorluklar doğmuştur. Bu
açıdan Osmanlı İmparatorluğu Batı Avrupa'daki modelden farklı-
dır. Osmanlı İmparatorluğu, feodal beylerin fikirbirliğine değil,
Türk, İslam, Sasanî geleneğine bağlı, ve olanaklı olduğu ölçüde
toplumun etkisinden kurtulabilmiş bir merkezi bürokrasiye dava-
nırdı. Merkezi bürokrasinin toplumundan soyutlanma mekanizma-
sı ise, hepimizin bildiği devşirme sistemiyle sağlanıyordu. Bir baş-
ka deyişle, Osmanlılarda uzun bir süre, toplum devleti değil, dev-
let toplumu biçimlendirmişti (Akdağ, 1974 : 113).

Batı Avrupa'da devlet biçimindeki değişimler de, toplumdaki
değişmelere koşut olarak ortaya çıkmıştır. Feodal beylerin güç-
lerinin zayıflaması sonunda kudretli merkezi imparatorluklar doğ-
du. Derebeylik sisteminin ortadan kalkış süresi içinde ortaya çıkan

imparatorluklara «polis devleti» denir. Onyedinci ve onsekizinci yüzyılda Avrupa'daki mutlak hükümdarlıklar için kullanılan «polis devleti» terimi halkın refah ve güvenliğini sağlamakla yükümlü olan monarşileri belirler. Derebeylerin ortadan kalkışı ile sahipsiz kalan halk, mutlak monarkın temsil ettiği merkezi otoritenin sorumluluğu altına girmiştir. Merkezi iktidar, halkın refah ve güvenliğini sağlamakla sorumludur. Bu nedenle, devlete «polis devleti» denir.

Mutlak monark tarafından simgelenen (sembolize edilen) «polis devleti» kavramı, ticaret ve sanayiın gelişmesi ile dönüşüme uğrar. Ticaret ve sanayiın gelişmesi, gittikçe güçlenen bir tüccar ve sanayici grubu oluşturmuştur. Bu yeni gruplar, toprak asilzadelerinin ve ruhban sınıfının denetiminde olan mutlak monarşilerin yönetimine ortak olmak isterler. Ticaret ve sanayiın geliştiği ve bu yeni grupların güçlendiği oranda hükümdarın mutlak buyrultusuna ortak olma istekleri belirir. Sonunda mutlak monarkın yetkileri bu yeni sınıf ve gruplar tarafından da paylaşılır. Bu ortak olma süreci, meşrutiyetçi akımlar, yani anayasacılık eylemleri biçiminde oluşur. Sermaye sınıfı, serbest ticaret ve sanayi etkinlikleri için gerekli olan hukuksal önlemleri anaysacılık eylemleri sonunda, mutlak hükümdarın yetkilerini, anayasalar ve meşrutî meclisler yoluyla kısıtlayarak alır. Böylece «polis devleti», «hukuk devleti» ne dönüşür. Hukuk devletinde artık halk sadece toprak asilzadelerinin ve mutlak monarkın acımasına bırakılmamıştır. Serbest ticaret ve sanayi etkinliklerinin yapılabilmesi için gerekli güvenceler ve bu arada temel hak ve özgürlükler ortaya çıkmıştır.

«Hukuk devleti» önce meşrutî monarşiler çerçevesinde gelişti. Ticaret ve özellikle sanayi etkinliklerinin artması, sermaye sınıflarının karşısında, toplumun başka kesim ve sınıflarının da güçlenmesine yol açtı. İşverenlerin karşısında, gittikçe çoğalan, ve örgütlenen bir işçi sınıfı oluştu.

«Hukuk Devleti» ortaya çıkan yeni toplumsal ve ekonomik grupların baskıları sonucu, yavaş yavaş demokratik hak ve özgürlüklerin geliştiği bir ortam yarattı. Toplumda beliren yeni sınıf ve gruplar, demokratik hak ve özgürlüklerini kullanarak (genel oy hakkı, sendika hakkı vs.) ulusal gelirden aldıkları payı arttırmaya başladılar. Böylece «hukuk devleti» kavramı bir süre

sonra «demokrasi» kavramı ile birlikte anılmaya başlandı. Demokrasinin temel işlevi (fonksiyonu) ise çeşitli grup ve sınıfların yönetime ağırlıklarını koymalarını ve dolayısıyla, ulusal gelirden aldıkları payları arttırmalarını sağlamaktı.

Toplumda gelişen ve yönetime ağırlıklarını koyan çeşitli sınıf ve grupların etkileriyle, «hukuk devleti» «sosyal devlet»e dönüşmeye başladı. «Sosyal Devlet», «Refah Devleti» ya da «Sosyal Refah Devleti» denilen kavram, devletin, bir sınıf ya da bir grup adına değil, toplumdaki bütün kesimlerin lehine kısaca, tüm halkın refahı için denetim yapmakla yükümlü bulunduğu devlet anlayışını belirler (Kongar, 1972: 13-15).

«Sosyal Devlet» özel girişim ve özel mülkiyete dayalı olan bir toplumda, halkın genel refahı için, çeşitli kısıtlamalar uygulayan bir devlettir. Bir başka deyişle, «Sosyal Devlet» kapitalist ekonomik kalkınma süreci içinde, sermaye birikiminin oluşması sonucu, özel girişim ve özel mülkiyetin varlığını koruyarak, sermaye sınıfı dışındaki sınıflar lehine kimi girişimlerde bulunan devlettir. Aşağıdaki satırlar bu devlet anlayışını daha iyi belirleyebilir :

«Refah devleti genellikle serbest piyasa mekanizmasına dayalı olan, fakat saptanan toplumsal amaçlara varmak ya da ulusal kaynakları eleştirmek için, ekonominin dengesini sağlamak amacıyla, birbirine zıt güçlerin siyasal iktidar içinde dengelendiği bir kapitalist ekonomidir. Refah devleti bütün endüstriyi planlamak, fiat saptamak ve hükümetin tüm denetimini gerçekleştirmek gibi önlemler alabilir. Fakat her ne kadar Fransa'daki ve İngiltere'deki kömür endüstrisini ulusallaştırmışsa, Birleşik Amerika'da TVA'ı gerçekleştirmişse ve Hindistan'da hükümetin mülkiyetinde bir çelik fabrikası kurmuşsa da, iş kamulaştırmaya (özel mülkiyetin bütünüyle kamulaştırılmasına) gelince durur. Refah devletinin belirlenmiş olan amacı tem tersine mülkiyet yapısının ve serbest piyasaasının korunmasıdır. Üretimi planlama, düzenleme ve denetleme çabaları, geliri yeniden dağıtması ve özel mülkiyetin sınırsız kullanılmasına kısıtlamalar getirmesi bizi yanıltmasın. Mekanizmanın esası sosyalizmden değişiktir. Her ne kadar bazı fiatlar ve ücretler siyasal olarak saptanıyorsa da, bunlar genel olarak

hâlâ piyasa mekanizmasına bağlıdır ve bu durum kamu kuruluşları için bile geçerlidir» (Howe, 1970).

Yukardaki satırlardan da açıkça görüldüğü gibi, «Sosyal Devlet» özel girişim ve özel mülkiyeti korumak amacıyla, bunlara kısıtlamalar getiren devlettir. Bir başka deyişle, «Sosyal Devlet», özel girişim ve özel mülkiyete dayalı bir ekonomide, bunların halk yararına kullanılmasını sağlayarak, kendilerine tepki doğmasını ve bu tepkiler sonunda özel girişim ve özel mülkiyetin ortadan kalkmalarını önlemektedir.

Buraya kadarki kısa açıklamalarımızdan anlaşılabilceği gibi «Sosyal Devletin» temel amacı, ulusal gelir dağılımını üretim araçlarını ve sermayeyi elinde bulunduran sınıfın dışında kalan sınıflar lehine etkilemektir. Bunun ise iki ön koşulu, ya da iki gerekli zorunluluğu vardır. Bunların *birincisi* sermaye sınıfının dışında kalan grup ve sınıfların da demokratik hak ve özgürlükler yoluyla ulusal gelirden aldıkları payı arttırabilmeleri, *ikincisi* ise, devletin çeşitli önlemlerle ekonomiyi denetim altında tutmasıdır. Birinci koşul, özellikle örgütlenme özgürlüğünün, ikinci koşul ise özellikle bir merkezi planlama (kolektivist planlama değil) işlevinin yerine getirilmesinin sağlanmasını gerektirir.

İşte «çağdaş uygarlık» dediğimiz batının bugün ulaştığı devlet kavramı, yukarda çok kısaca anlatmaya çalıştığım bu «Sosyal Devlet» kavramıdır.

9. TÜRKİYE'DEKİ GELİŞİM.

Osmanlı İmparatorluğunun halktan olanaklı olduğu ölçüde soyutlanmış olan devlet yapısı ve merkezi iktidarın kendisini toplumda ortaya çıkabilecek yeni toplumsal ve ekonomik güçlere karşı korumak amacıyla her türlü ekonomik ve toplumsal etkinliği, bireylerin elinde sermaye birimini engelleyecek biçimde denetlemesi, Osmanlılarda sermaye birikimine dayalı bir kapitalist gelişmeyi önledi. Bir süre sonra. İmparatorluk kapitalist gelişme süreci içinde önemli ölçüde yol almış ve böylece belli bir güce kavuşmuş olan Avrupa'nın denetimine girdi. Osmanlılar'ın kapitalist gelişme aşamasına geçemeyişlerinin doğal bir sonucu oldu bu. Kendi içinden toplumsal ve ekonomik gelişmeyi sağlayamayan Osmanlı toplumu, bir de batının siyasal ve ekonomik denetimine girince gelişme yönündeki bütün şansını yitirdi. Batının üstünlüğünü farkederek,

ona yetişmek için ortaya atılan «batılaşıma» çabaları ise, İmparatorluğun biraz daha batı denetimine girmesinden başka bir işe yaramadı. Daha önce de belirttiğim gibi, batı toplumlarının geçirdiği ekonomik ve toplumsal aşamalardan geçmemiş olan Osmanlı toplumunda, batı kurumları bir yama olarak kaldı. Batı'daki sermaye sınıfından yoksun olan Osmanlılar, bu sınıfın ortaya koyduğu anayasacılık hareketini, bürokratların batıdan esinlendikleri öğretisel çabalarıyla gerçekleştirmek istediler. Sonuç, pek doğal olarak batıdakinden çok değişik oldu. Birinci deneme, güçlü bir tabandan yoksun olduğu için Abdülhamid tarafından kolayca rafa kaldırıldı. İkinci deneme ise, İttihat ve Terakki'nin diktatörlüğü ile son buldu.

Türkiye'nin batı toplumlarına benzer bir toplum yapısına erişmek için tutarlı bir uygulamaya girişmesi, Cumhuriyet döneminde Atatürk'ün önderliğindeki devletçi-seçkinci cephenin çabalarıyla belirlenir. Laiklik, ulusçuluk, Cumhuriyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, hep batının «kendiliğinden» geçirdiği aşamalara varmak için tepeden inme yapılan güdümlerdir. Bu güdümler ile varılmak istenen sonuç, yukarda çok kısaca belirttiğimiz «Sosyal Devlet» uygulamasına erişebilmektir. Bütün bu devrimler sadece «sosyal devlet» amacına ulaşmak için değil, ayrıca bir «sosyal devlet» anlayışı içinde uygulanmıştır.

Cumhuriyeti kuran devletçi-seçkincilerin batı tipi toplum modeline uygun olarak geliştirmek istedikleri toplumsal ve ekonomik yapı hem «hukuk devleti»nin hem de «sosyal devletin» birarada ele alınmasını gerektirmiştir. Batıdaki toplumsal ve ekonomik gelişmede itici güç görevini yerine getirmiş olan kapitalist sınıfın Osmanlı toplumundan devir alınmamış olması, bu görevi devletçi-seçkinci bürokratların omuzuna yüklemiştir. Böylece devletçi-seçkinci cephe, yeni Türkiye Cumhuriyeti çerçevesinde Türk toplumunu biçimlendirirken, bir yandan «hukuk devleti» ilkesini geliştirmeye çalışmış, öte yandan bu çabalarını yoğun bir devlet denetimi (hem ekonomik hem toplumsal bakımdan) altında sürdürmüştür.

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra, siyasal cepheler arasındaki farklılık, daha çok bu «devlet denetimi ve desteği» konusunda ortaya çıkar. Devletçi-seçkinci cephe, devlet desteği yanında, devlet denetimi de zorunlu görürken, gelenekçi-liberal cephe devletin desteğini kabullenmiş, fakat, denetimi yadsır bir tutum benimse-

miştir. Başka bir biçimde söylemek gerekirse, devletçi-seçkinci cephe «özel girişimi» batı modeli bir toplum içinde, sınıflı bir yapı çerçevesinde ele almıştır. Bu yüzden, «özel girişimi» desteklerken, bu sınıfın etkinliklerini genel toplum yararı ve öteki sınıfların çıkarları açısından denetim altında tutmak istemiştir. Buna karşılık gelenekçi-liberal cephe, özel girişimin desteklenmesini, daha çok, salt bu sınıfın çıkarları açısından ele almak eğiliminde gözükmiştir.

1961 Anayasa'sı bu çerçeve içinde, devletin, toplumsal ve ekonomik yaşama, «sosyal devlet» ilkesine uygun olarak müdahalelerinin hukuksal temelini oluşturur. 1961 Anayasa'sının getirdiği kurumlar esas olarak, temel hak ve özgürlükleri genişletici, toplumdaki sınıflar arası dengeyi sağlayıcı ve devletin ekonomik sorumluluklarını belirleyici niteliktedir.

Devletçi-seçkinci cephenin eseri olan 1961 Anayasası'nın temelinde sosyolojik olarak üç temel anlayışı yatmaktadır. *Birinci* anlayış, bu Anayasa'nın «çağdaş uygarlık» düzeyini temsil ettiğiidir. Bir başka deyişle, Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana toplumsal güdümlenmenin altında yatan «batı modeli toplum» anlayışının 1960'lardaki ürünüdür 1961 Anayasa'sı. *İkinci* anlayış, 1923'den bu yana devlet eliyle desteklenmiş olan özel kesimin artık yeterli sermaye birikimini sağladığı ve dolayısıyla, ulusal gelirden aldığı paydan, toplumun öteki kesim ve sınıfları lehine özveriler yapabileceği ve yapması gerektiğidir. Özellikle toplu sözleşme ve grev hakkı gibi haklar bu anlayışın bir sonucudur. *Üçüncü* anlayış ise toplumsal barış anlayışıdır. 1961 Anayasa'sı toplumu oluşturan çeşitli kesim ve sınıflar arasında, demokratik mekanizmaların işleyişi yoluyla bir uzlaşma öngörmüştür. Özerk, bağımsız, tarafsız nitelikleriyle belirlenen kuruluşlar ve tanınan bazı güvenceler, toplum içindeki bir sınıfın ötekiler üzerinde baskı ve sömürü mekanizmalarını işletmesini önlemek amacıyla getirilmiş olan önlemlerdir.

SONUÇ

Gerek iç gerekse dış etkenler sonunda, Osmanlı İmparatorluğunun Batı Avrupa'nın gelişim çizgisini izleyememiş olması, «hukuk devleti» ve «sosyal devlet» kavramlarını, Türkiye Cumhuriyetinde, bürokrat sınıf tarafından yukardan aşağı devrimler yoluyla

geliştirilmesine yol açmıştır. Toplumun içinden oluşan yeni toplumsal-ekonomik güçlerin (özellikle burjuvazinin) Osmanlı İmparatorluğunda bulunmayışı, siyasal gelişimleri bir süre halktan kopuk biçimde oluşturmuştur. Devletçi-seçkinci cephe bu çerçevede içinde gelişmiş, ve Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasından sonra da Atatürk'ün önderliğinde, son amaç olarak «hukuk devleti» ve «sosyal devlet» kavramlarına uygun devrimleri uygulamaya koymuştur. Önce özel kesimin gelişmesine önem veren devletçi-seçkinci cephe, bu amacını, Cumhuriyetin ilk yıllarında 1924 Anayasası'na dayandırdığı «ulus egemenliği», «devletçilik» gibi uygulamalarla gerçekleştirmeye çalışmıştır.

Devletçi-seçkinci cepheye bir tepki olarak oluşan gelenekçi-liberal cephe, önce Cumhuriyetin ilanına karşı direnmiştir. Daha sonraları çok partili döneme geçilmesiyle, cephele siyasi partilerin güdümünde daha da belirginleştiler. Gelenekçi-liberal cephenin temsilcisi olan Demokrat Parti iktidarı özel girişimin gelişme süreci için, hem «hukuk devleti» hem de «sosyal devlet» gereklerini ihmal etti. Böylece, batı modeli toplum yapısından uzaklaşma çabaları ön plâna geçti. Bu çabanın altında, özel kesimin kısıtsız ve sınırsız gelişmesi inancı yatıyordu. Bu inanç sonucu, sermaye sınıfının dışındaki sınıfların ezilmesi olayı görülmeye başlandı. Kalkınmanın enflasyon ile finansmanı sabit geliri olan bürokratları cezalandırırken, toplu sözleşme ve grev hakkının verilmeyişi, işçi kesimini eziyordu. Bu arada, zaten henüz pek de gelişmemiş olan demokratik hak ve özgürlükler ve bir demokrasinin önkoşulu olan muhalefet hakkı da kısıtlandı.

Sonunda, devletçi-seçkinci cephe eyleme geçti. 1961 Anayasası bu eylemin bir sonucu olarak doğdu. 1924 Anayasası ile 1961 Anayasası arasında bazı önemli toplumsal farklar vardır. Çok kısaca temel hak ve özgürlükleri daha geliştiren ve güvence altına alan, devletin vatandaşa karşı toplumsal ve ekonomik sorumluluklarını belirleyen, kuvvetler ayrımını daha belirgin biçime sokan 1961 Anayasası, 1924 Anayasa'sının «ulusal egemenlik» kavramına da yeni bir içerik kazandırmıştır. İşte iki Anayasa arasındaki toplumsal farklılık burada ortaya çıkar. 1924 Anayasası «ulusal egemenlik» kavramının tek temsilcisi olarak Türkiye Büyük Millet Meclisini belirlemiştir. Bu durum ise, toplumsal ve ekonomik olarak iyice geliştikten sonra, Meclise egemen olan özel kesim-toprak sahibi birliğin, gelenekçi-liberal cephe yoluyla toplumun

öteki sınıf ve kesimlerini ezmesine, temel hak ve özgürlükleri kısıtlamasına ulusal gelirden, kendisi dışındakilere çok az pay ayırmasına, yol açmıştır. Bir açıdan bakıldığında 1924 Anayasa'sı toplumsal olarak Büyük Millet Meclisinde egemen olan sınıf ya da grupların karşısına hiçbir denetim ögesi getirmediği için, sınıflı bir toplumda vazgeçilmez koşul olan özgürlükçü demokrasinin gelişmesine çok uygun bir Anayasa değildi. Nitekim özel sermayenin yoktan var edilmesine yol açarak işlevini tamamladıktan sonra, artık öteki sınıfların da haklarının verilmesi zamanı gelince 1961 Anayasa'sı ile değiştirildi.

1961 Anayasa'sı toplumun gelişimine uygun olarak, değişik grup ve sınıfların bir arada ve çıkar çatışmalarını barışçı yollarla çözerek yaşayabilmeleri için gerekli kurum ve mekanizmaları getirdi. Millet Meclisi üzerindeki Anayasa denetimi, Hükümet üzerindeki Danıştay denetimi, özerk, bağımsız ve tarafsız kimi devlet kurumlarının varlığı, hep farklı, ve çıkarları çatışan çeşitli sınıf ve grupların birinin ötekiler üzerinde egemen olmasını engelleyici önlemlerdir. 1961 Anayasası bu önlemler ve temel demokratik hak ve özgürlükler yolu ile, Millet Meclisinde çoğunluğu eline geçirmiş olan bir grup ya da bir sınıfın, baskıların en kötüsü olan çoğunluğun baskısını kurmasını önlemiştir.

Devletçi-seçkinci cephenin geliştirdiği yukardan aşağı devrimler yolu ile gerçekleştirilen «hukuk devlet» ve «sosyal devlet» kavramları 1975 Türkiye'sinde geniş halk kitlelerine, toplumu oluşturan farklı kesim ve sınıflara mal olmuş gözükmektedir. Zaten bu nedendir ki devletçi-seçkinci cephe amacına ulaşmanın rahatlığı içinde çözülmüştür. Bu çözümlenin altında yatan en önemli neden, Türk toplumundaki toplumsal-ekonomik gelişmelerdir. Cumhuriyet döneminde elli yılı aşkın bir süredir izlenen genel uygulamalar sonucu, toplumda artık kendi hak ve özgürlüklerine sahip çıkabilen çeşitli sınıf ve gruplar oluşmuştur. Bu oluşma sonucu, tepeden inme devrimcilik anlayışı işlevini yitirmiştir.

Yukarda çok kısa açıklamaya çalıştığım, siyasal, toplumsal ve ekonomik oluşumlar sonucu, önceleri, 1924 Anayasa'sının Cumhuriyetçiliğine karşı çıkan gelenekçi-liberal cephe, daha sonra, bu Anayasayı benimseyerek, 1961 Anayasa'sının getirdiği «hukuk devleti» ve «sosyal devlet» uygulamalarına karşı çıkmaya başlamıştır. 1961 Anayasa'sının getirdiği kurum ve mekanizmalara karşı çık

manın temelinde, belli bir sınıfın çıkarlarının korunması yatmaktadır. Çünkü bütün demokratik hak ve özgürlükler, sonunda, ulusal gelirin paylaşılmasını etkiler. Bir başka deyişle, çoğulcu bir demokraside, ulusal gelirin dağıtımı, kollektivist bir planlama örgütü tarafından, ya da otoriter bir hükümet tarafından değil, toplumu oluşturan çeşitli sınıf ve kesimler arasındaki güç dengesi yoluyla belirlenir. İşte bir kesimin ya da sınıfın demokratik hak ve özgürlüklerinin kısıtlanması, o sınıf ya da kesimin ulusal gelirden alacağı payın da kısıtlanması anlamına gelir demokrasilerde. Kitle haberleşme araçlarının, bu arada, radyonun, televizyonun, gazetelerin de önemi bu noktada belirginleşmektedir. Bir demokrasinin en büyük gücü olan «kamu oyu» bu araçlar yolu ile biçimlenir. Bundan dolayı, ulusal gelirden daha büyük pay almak isteyen sınıf ve gruplar, bu payı haklı göstermek için kitle haberleşme araçlarını, kamu oyunu kendi çıkarlarına uygun biçimde oluşturmak için kullanmak isterler. Televizyon ekranında gözükken yoksul tarım işçisi, ya da sendikal hakları savunan bir sanayi işçisi özgür özel girişimin kimi temsilcilerini bu açıdan rahatsız eder.

Türkiye'deki toplumsal-ekonomik gelişim, tarihsel açıdan, özel kesimin sürekli korunması ve kayırılması biçiminde oluşmuştur. Fakat 1923 de varlığı tartışma konusu olan özel kesim, 1975 de Türk ekonomisinin yarısını kapsamaktadır. Artık, ulusal gelirden aldığı paydan (ki şimdiye kadar kalkınmanın hızlı sağlanması için çok iltimaslı bir pay almıştır) başka sınıf ve gruplar adına biraz özveride bulunması gerekmektedir. Türkiye'nin dış sömürgeleleri olmadığına göre, özel girişim, elli yılda sağladığı bu büyük başarıyı hiç kuşkusuz bu ulusa borçludur. Bir başka deyişle, özel girişimin gerçekleştirdiği sermaye birikiminin ve yatırımların kaynağı halktır. Artık yeterince gelişen özel kesimin (özellikle ticaret kesiminin ve tarımın) bir «sosyal devlet»te sürdürülmesi çok zor olan büyük kârları sınırlaması ve toplumun öteki sınıf ve kesimlerini kollaması zamanı gelmiştir.

1975 Türkiye'sindeki siyasal cepheleşme bütün bu açılardan «sosyal devlet» ve «hukuk devleti» kavramları etrafında odaklaşmış gözükmektedir. Kimi özel girişimciler sorumluluklarının ve geleceklerinin güvencesinin bilinci içinde, bugüne kadar ulusal gelirden aldıkları çok yüksek payları artık toplumun öteki kesim ve sınıflarıyla paylaşmaya hazırdırlar. Fakat kimi kesim ve

gruplar, bugüne kadar ulusal gelirden (devletin de desteği ile) aldıkları çok yüksek payları sürdürmek istemektedirler. Bunlar, demokratik hak ve özgürlüklerin sonunda kendilerinin ulusal gelirden aldıkları payı azaltacağına bilinciyle bu hak ve özgürlüklerin çeşitli yollarla kısıtlanması özlemi ve çabası içinde gözükmektedirler. Bu özlem ve çabalar, «hukuk devleti» ve «sosyal devlet» kavramları başta olmak üzere, özgürlükçü demokrasinin kavramlarına ve uygulamalarına ters düşmeye yol açmaktadır. 1975 Türkiye'sinde, «hukuk devleti» ve «sosyal devlet» kavramlarına dayalı özgürlükçü demokrasinin simgesi (sembolü) ve hukuksal kaynağı 1961 Anayasa'sıdır. Dolayısı ile 1975 Türkiye'sinde belli bir sınıfın egemenliğini (bu sınıfın pek çok üyesinin arzularının tersine) sürdürmek isteyenler, 1961 Anayasa'sına ve onun kurum ve mekanizmalarına saldırmaktadır. Toplu sözleşme ve grev uygulamalarının ekonomiyi çökertme savları, Anayasa Mahkemesi ve Danıştayın Anayasayı bozduğu gibi ciddi olmayan suçlamalar özerk kuruluşların statülerinde yapılan değişiklikler ve daha yapılması istenenler hep bu açıdan değerlendirilmeleri gereken çabalarlardır.

Bütün bu gelişmeler sonunda, nasıl eskiden, devletçi-seçkincilerin tepeden inme devrimciliğine karşı bir tepki olarak gelenekçi-liberal cephe doğmuşsa, bugün de gelenekçi-liberal cephenin tepeden inmecilik özlemlerine karşı, bu cephe dışındaki güçlerin bir «halkçı cephe» oluşturmaya çalıştıkları görülmektedir. Görevini 1961 Anayasa'sının yaratılmasıyla bitirmiş ve bu yüzden dağılmış olan otoriter tutumlu devletçi-seçkinci cephenin yerine yakın bir gelecekte, oluşturulmaya çalışılan ve bir ölçüde de kendiliğinden oluşan bu halkçı cephe geçecek gibi görünmektedir. Bu cephe, daha adil bir gelir dağılımı için demokratik hak ve özgürlüklerin geliştirilmesinden yana olacağından, toplum yapısının ileriye dönük biçimde değişmesini de savunacağı olasıdır. Bu nedenle, halkçılığın önünde bir de «ilerici» teriminin kullanılması yanlış olmayacaktır. Böylece önümüzdeki yakın gelecekte, Türk siyasal yaşamındaki demokratik uğraşın gelenekçi - liberal cephe ile, ilerici-halkçı cephe arasında olacağı öne sürülebilir. Bu uğraş içinde, öyle anlaşılıyor ki temel çatışma «hukuk devleti» ve «sosyal devlet» kavramları üzerinde odaklaşacaktır. İlerici-halkçı cephe devletçi-seçkincilerin eseri olan bu kavramları savunurken, gelenekçi-liberal cephe de eskiden beri karşıt olduğu bu kav-

ramlara ters bir tutum ve uygulama sürdürecektir. İşte bu nedenle, 1961 Anayasa'sının yakın bir gelecekte yine siyâsal tartışmaların temel konularından biri olacağı beklenebilir.

KULLANILAN KAYNAKLAR

- Ağaoğlu, Ahmet, tarihsiz, *Serbest Fırka Hatıraları*, İstanbul, Nebioğlu Yayınevi.
- Akdağ, Mustafa, 1974, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi 1453-1559*, İstanbul, Cem Yayınevi.
- Boratav, Korkut, 1974, *100 Soruda Türkiye'de Devletçilik*, İstanbul, Gerçek Yayınevi.
- Howe, Irwing, 1970, «Introduction», *Essential Works of Marxism*, (der) Irwing Howe, New York, Holt, Rinehart and Winston.
- İnalçık Halil, 1970 a, «The Nature of Traditional Society-Turkey», *Political Modernization in Japon and Turkey*, (der) Robert E. Ward and Bankwart A. Rustow, Princeton University Press.
- 1970 b, «The Ottoman Economic Mind and Aspects of the Ottoman Economy», *Studies in the Economic History of the Middle East*, (der) M.A. Cook, London, Oxford University Press.
- Karpat, Kemal, 1972 «The Transformation of the Ottoman State, 1789-1908», *International Journal of Middle East Studies*, no. 3.
- Kongar, Emre, 1972, *Sdsyal Çalışmaya Giriş*, Ankara, Sosyal Bilimler Derneği.
- Küçükömer, İdris, 1969, *Düzenin Yabancılaşması, Batılışma*, İstanbul, Ant Yayınları.

04SA 1066 (6)

ULB Halle

3/1

000 161 241

